

Om Say's lag

- Del I -

Produktion skapar efterfrågan, inte vice versa

av

Richard Johnsson¹

I denna första del kommer jag att beskriva Say's lag, enligt en av dess främsta förkämpar den kanske viktigaste propositionen inom nationalekonomin. Say's lag lyder i allmänna ordalag: "produktion skapar sin egen efterfrågan". Vad som avses är att en ökad produktion och ett ökat utbud av varor och tjänster på en aggregerad nivå skapar en ökad aggregerad real efterfrågan genom att sänka priserna.

1. Inledning

1803 publicerade den franske ekonomen Jean-Baptiste Say (1767-1832) sitt främsta verk, *Traite' d'Economie Politique*. Även om det är ett verk i tre volymer, är det ett kort kapitel, i den engelska översättningen benämnt "Of the Demand or Market for Products", som han är mest känd för. Det är i detta kapitel han beskriver hur "det är produktion som öppnar en efterfrågan på varor", vilket senare fick benämningen Say's lag². En kanske ännu klarare och mer konsistent utläggning av Say's lag har James Mill (1773-1836) bidragit med. Mill skrev bl a:

"Ingen annan proposition inom nationalekonomin verkar vara mer säker än [Say's lag], hur paradoxal som helst den verkar vara vid första anblick; och om den är sann, kan tveklöst ingen [proposition] vara mer viktig. Produktionen av varor skapar, och är *den enda och universella orsaken* som skapar en marknad för de producerade varorna."³

I allmänna ordalag säger alltså Say's lag att "produktion skapar sin egen efterfrågan". Men vilken idé var det Say och Mill polemiserade emot? Det var den rådande merkantilistiska idén, som sammanfattades av Ludwig von Mises på följande sätt:

¹Doktorand i nationalekonomi, Uppsala Universitet. Copyright © 2002 Richard Johnsson. All rights reserved. Författaren nås via richardcbjohnsson@tiscali.se.

²Bok I, kapitel XV. Min översättning från den engelska titeln *A Treatise on Political Economy*, s.56.

³*On the Overproduction and Underconsumption Fallacies*, ur Mills pamflett *Commerce Defended*, redigerad av George Reisman, s.10. Min översättning och min kursivering. James Mill var för övrigt John Stuart Mills far.

”När affärerna började gå dåligt hade den genomsnittlige affärsmannen två förklaringar till hands: det onda var orsakat av en knapphet på pengar och av allmän överproduktion.”⁴

Say's lag kom alltså till som ett svar på dåtidens merkantilistiska idéer om att knapphet på pengar (underkonsumtion) och/eller en allmän överproduktion var huvudorsakerna till dåliga tider. På 1930-talet fick dessa idéer ny luft under vingarna när ”nytänkaren” Lord John Maynard Keynes framförde desamma som förklaring till den stora depressionen. Då det ansågs att Keynes hade vederlagt Say's lag en gång för alla, vilket dock inte var fallet, har det fått följden att Say's lag idag anses höra hemma i historieböckerna. I denna första del kommer att beskriva Say's lag. I senare delar kommer jag att visa hur Say's lag kan användas för att förkasta idéerna om att underkonsumtion eller allmän överproduktion. Idén om att knapphet på pengar och underkonsumtion orsakar dåliga tider är för övrigt en av huvudanledningarna till att de flesta tror att ekonomin behöver stimuleras med nytryckta pengar eller andra statliga åtgärder.

2. Say's lag⁵

Say's lag lyder i allmänna ordalag: ”produktion skapar sin egen efterfrågan”. Därför är det på sin plats att först definiera vad vi avser med efterfrågan.

När man talar om efterfrågan kan man antingen tala om monetär efterfrågan eller om real efterfrågan. Med det förra avses den bestämda summa pengar som används för utgifterna för varorna och tjänsterna i fråga, och med det senare just den kvantitet varor och tjänster som den monetära efterfrågan mäktar med att köpa. Den reala efterfrågan är alltså helt och hållet avhängigt av priserna på varorna och tjänsterna. Med andra ord, hur mycket man får för en viss summa pengar beror uteslutande på priserna. Därmed är det fullt möjligt att en lägre monetär efterfrågan, dvs en mindre summa pengar, kan motsvara en högre real efterfrågan än vad en högre monetär efterfrågan, dvs en större summa pengar, kan göra. Det enda som krävs är att priserna är tillräckligt mycket lägre i det förra fallet.

Vad som avses med att ”produktion skapar sin egen efterfrågan” är att ”produktion skapar sin egen *reala* efterfrågan”. En ökad produktion och ett ökat utbud av varor och tjänster skapar mer real efterfrågan. Det sker genom att en ökad produktion och ett ökat utbud av varor och

⁴ Ludwig von Mises, *Lord Keynes and Say's law*, i bl a *Planning for Freedom*, s.62. Mises fortsätter med att skriva: ”Adam Smith, i ett berömt avsnitt i ”The Wealth of Nations”, sprängde den första av dessa myter. Say ägnade sig främst till en grundlig vederläggning av den andra.” James Mill avhandlade båda myterna i *On the Overproduction and Underconsumption Fallacies*. Min översättning.

⁵ Upplägget i detta avsnitt bygger på George Reisman's *Capitalism*, kapitel 13.

tjänster tenderar att sänka priserna. Och på så sätt kan en given monetär efterfrågan räcka till en större real efterfrågan.

I själva verket är det så att endast ökad produktion och ett ökat utbud av varor och tjänster kan skapa en högre real efterfrågan, precis som Mill påstår i citatet ovan. Detta kan enklast förklaras med hjälp av sambandet:

$$P = D / S \quad (1)$$

där P är den allmänna prisnivån, D är den monetära efterfrågan och S det fysiska utbudet av varor och tjänster som säljs. Detta samband säger oss att:

- (i) om det enda som händer är att den monetära efterfrågan ökar kommer det endast att medföra en motsvarande högre allmän prisnivå, och om den allmänna prisnivån ökar i samma proportion som den monetära efterfrågan, kommer den reala efterfrågan att vara oförändrad,
- (ii) samt att det enda sätt på vilket en högre monetär efterfrågan kan ge en högre real efterfrågan är om utbudet samtidigt ökar minst lika mycket. Men enbart en högre monetär efterfrågan är alltså inte tillräckligt. All ökning av den monetära efterfrågan utöver ett ökat utbud ger alltså bara högre priser och därmed inte en ökning i den reala efterfrågan.
- (iii) Om däremot det enda som händer är att utbudet ökar, så ökar den real efterfrågan genom att priserna sänks. Således är ett ökat utbud inte bara ett nödvändigt villkor för en ökad real efterfrågan, det är även ett tillräckligt villkor.

Utifrån detta erhåller vi alltså en princip som säger att *ett ökat utbud är både ett nödvändigt och ett tillräckligt villkor för en ökad real efterfrågan. En ökad monetär efterfrågan är varken ett tillräckligt eller ens ett nödvändigt villkor för ökad real efterfrågan.*

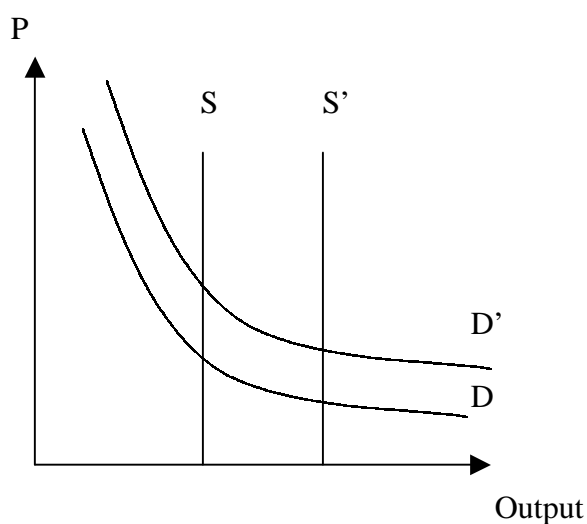
I Figur 1 visas ett diagram där x-axeln anger outputnivån mätt i fysiska termer och på y-axeln den allmänna prisnivån. Kurvan D är den aggregerade monetära efterfrågekurvan, som alltså är enhetselastisk. Varje punkt på kurvan motsvarar alltså en och samma monetära efterfrågan, vilket jag redan diskuterat i en tidigare uppsats⁶. I diagrammet visas även det aggregerade utbudet, S, och därmed ges ett grafisk samband mellan det aggregerade utbudet och den

⁶ *Ett ekonomiskt laboratorium*, Amagi Småskriftserie 2002:11. Där introducerades begreppet "invariabla pengar" som *definierades som en konstant total utgiftsnivå för produkter och tjänster.*

aggregerade reala efterfrågan. Diagrammet visar att en given monetär efterfrågan, D , kan motsvara en obegränsad real efterfrågan och att den reala efterfrågan bestäms av utbudet. Vi ser att om produktionen och utbudet ökar från S till S' , ökar den reala efterfrågan i motsvarande grad och priserna sänks i motsvarande grad.

Men Figur 1 visar även vad som sker när den monetära efterfrågan ökar, exempelvis som en följd av en ökad penningmängd⁷. Vi ser att om den monetära efterfrågan ökar kommer den monetära efterfrågekurvan att skifta uppåt höger i diagrammet. Men vi ser att det enda som då sker är att priserna ökar. De senaste hundra åren kan karaktäriseras av en ökad produktion, S skiftar till höger, och en ökad monetär efterfrågan, D skiftar uppåt höger, där den ökade produktionen inte kan avhjälpa den allmänna prisökning som blir följden av den inflationistiska penningpolitiken.

Figur 1 – Aggregerad real efterfrågan bestäms av utbudet

För att undvika vanliga missförstånd är det viktigt att komma ihåg att Say's lag avser till den aggregerade reala efterfrågan. Om detta förbises kommer Say's lag skenbart att motsägas av otaliga situationer i vardagen. För det finns givetvis otaliga exempel på att enskilda producenter går bankrutt pga av att de producerat för mycket av en viss vara. Men Say's lag gäller för den aggregerade efterfrågan och alltså inte efterfrågan för specifika varor. Ludwig von Mises uttryckte den enskilda producentens problem som att "[...] det första och främsta problemet för affärsverksamhet är att producera på det bästa och billigaste sättet de varor som

⁷ Se *Om Kvantitetsteorin*, Amagi Småskriftserie 2002:9 för mer om detta.

kommer att tillgodose de mest nödvändiga av de ännu ej tillfredsställda behoven hos allmänheten”⁸. Men detta har inget direkt med Say’s lag att göra.

Say’s lag kan alltså verka paradoxal vid första anblick, precis som Mill skrev i citatet ovan. Ett konkret exempel som vid första anblick klart motsäger Say’s lag, men som istället visar sig bekräfta Say’s lag är följande: Anta att produktionen och utbudet av exempelvis potatis skulle fördubblas som en följd av någon ny metod. Potatis är en vara som vi redan kan anse oss ha ganska gått om och efterfrågan är därför oelastisk. Ett dubblat utbud borde då mer än halvera priset så att potatisproducenterna i själva verket får det sämre (om priset halveras kommer potatisproducenterna att tjäna exakt lika mycket och om priset mindre än halveras kommer de att tjäna mer – dessa två fall är kanske inte lika intressanta i denna diskussion). Är inte detta ett fall som motsäger Say’s lag? Låt oss starta med att undersöka vad som sker i ett enkelt bytessamhälle, där pengar inte används, för att sedan visa vad som sker när börjar användas.

Eftersom pengar inte används kommer potatisproducenterna att byta potatis mot andra varor de önskar, och likaså gör producenterna av alla andra varor. Den fördubblade produktionen kommer att leda till att en säck potatis plötsligt ger väsentligt mycket mindre i utbyte och potatisproducenterna kommer att få det kämpigt. En säck potatis ger nu plötsligt mindre än hälften i utbyte jämfört med tidigare. Den reala efterfrågan för potatis har fallit, som en följd av den ökade produktionen och det ökade utbudet. Motsäger detta inte Say’s lag? Skulle inte efterfrågan öka?

Efterfrågan har ökat, men inte på potatis. Alla andra producenter får nu dubbelt så mycket potatis i utbyte mot en mindre total mängd av sina egna varor jämfört med tidigare. Men vad gör de med de varor som de nu inte behöver använda för att byta till sig potatis? De byter dem givetvis mellan varandra. Skomakaren har fler skor att byta mot skräddarens varor etc etc. På detta vis kommer den minskade efterfrågan på potatis att exakt motverkas av ökad efterfrågan för andra varor. Men skulle inte enligt Say’s lag en ökad produktion och ett ökat utbud leda till en högre efterfrågan? Det gör den. För ökningen av den aggregerade efterfrågan motsvaras exakt av det ökade utbudet av potatis. Från potatisproducenternas perspektiv är potatis valutan, och mängden valuta i deras händer har ju fördubblats genom den fördubblade produktionen. Det betyder att försäljningsintäkterna från potatisproducenterna, mätt i valutan

⁸ Se *Lord Keynes and Say’s law*, i bl a *Planning for Freedom*, s.63). Min översättning.

potatis, ökat för producenterna av andra varor, dvs de märker av en ökad efterfrågan från potatisproducenterna. Och den ökade efterfrågan motsvaras exakt av ökningen i utbudet av potatis. Läger vi ihop alla tre förändringarna, i) de andra producenternas minskade efterfrågan på potatis, ii) de andra producenternas motsvarande ökning av efterfrågan för varandras varor, och, iii) den ökade efterfrågan från den ökade mängden potatis, så ser vi att den totala aggregerade efterfrågan ökat med just det ökade utbudet. För i) och ii) tar ju ut varandra och kvar blir den positiva effekten av iii). Således bekräftar detta exempel Say's lag. Men hur blir det om pengar används?

Låt säga att den fördubblade produktionen och utbudet leder till att priset på potatis faller till en tredjedel av ursprungsnivån. Potatisproducenterna ser då sina intäkter falla till två tredjedelar av ursprungsnivån. Men den återstående tredjedelen kan nu de övriga producenterna lägga på varandras varor så att den totala summan som spenderas blir densamma. Den aggregerade monetära efterfrågan blir oförändrad, men den aggregerade real efterfrågan ökar i och med att samma aggregerade monetära efterfrågan nu även räcker till för att köpa det ökade utbudet av potatis. Därmed bekräftas Say's lag även i detta fall.

Men även om potatisproducenterna som helhet förlorar på en fördubblad potatisproduktion så betyder det inte att alla behöver göra det. Om det är konkurrens på mellan potatisproducenterna kommer de enskilda producenter som först uppfinner och/eller inför den produktivitetshöjande metoden att tjäna på det medan de som sist gör det kommer att förlora på det. Men de senare kommer endast att förlora på den ökade produktionen initialt. För snart kommer dessa att inse att det är mer lönsamt att producera andra varor och söka sig till andra områden. De pengar som inte spenderas på potatis har ju spenderats på andra varor och därmed ökat lönsamheten på dessa något. Därmed kommer potatisproduktionen att minska något så att priset på potatis stiger något igen, upp till nivån som ger den ursprungliga nivå lönsamhetsnivån (dvs halva ursprungspriset till dubbla produktionen) och lönsamheten inom andra områden att falla tillbaka något igen. De potatisproducenter som såg ut som förlorare, liksom alla andra, både de kvarvarande potatisproducenterna och de övriga producenterna, kan nu tjäna samma summa pengar som tidigare, men samtliga kan dessutom skörda frukterna av billigare potatis.

3. Avslutning

I denna första del har jag försökt beskriva idén bakom Say's lag och påståendet om att produktionen skapar sin egen efterfrågan. I nästa del kommer jag att visa hur Say's lag kan användas för att avfärda vanliga idéer om att konjunkturedgångar, recessioner och depressioner beror på (i) en allmän överproduktion av varor och tjänster samt (ii) en brist på pengar (underkonsumtion) och att därför ekonomin måste "stimuleras" med hjälp av tryckpressarna eller nya bankreserver från Riksbankens sida.